

REGIONALISTYKA LITERACKA

DANIEL KALINOWSKI

Akademia Pomorska w Słupsku

Wydział Filologiczno-Historyczny

ZBRZYCA – DOPIY W ŁĄBY? O MOTYWACH KASZUBSKO-POŁĄBSKICH I PRESJI KULTUROWEJ W POEZJI STANISŁAWA PESTKI (JANA ZBRZYCY)

Niewielka rzeka Zbrzyca (raptem około 50 km) płynąca na południu Kaszub wpływa do Brdy, ta zaś do Wisły. Dlaczego zatem miałyby być dopływem Łąby? Otóż dlatego, że najważniejszy poeta współczesnej literatury kaszubskojęzycznej Stanisław Pestka przyjął pseudonim artystyczny Jan Zbrzyca. Nie jest to oczywiście przypadek. Poeta urodził się w Rolbiku, wiosce nad Zbrzycą, w okolicy, która w całym życiu kojarzyła mu się z kaszubską naturą, pierwotnością i swojskością¹. Znowu jednak trzeba zapytać, dlaczego kaszubski strumień miałyby wpływać do Łąby? Odpowiedź dla autorów kaszubskojęzycznych jest oczywista: w topice literatury napisanej w tym języku sięganie do tematu dalekiej przeszłości pomorskiej i postrzeganie Kaszubów jako dziedziców tradycji Słowiańszczyzny północno-zachodniej oraz traktowanie ziem zaodrzańskich aż do Rostocku jako dawnej ojczyzny to niezbywalne elementy obrazowania². Stanisław Pestka (Jan Zbrzyca) swo-

¹ Najpełniejsze rozważania biograficzne w tekście: J. Borzyszkowski, *Rola Stanisława Pestki w ruchu kaszubsko-pomorskim*, [w:] *Z zaborskiego matecznika. O Stanisławie Pestce – Janie Zbrzycy*, Gdańsk 2008, s. 69–96. W zbiorze tym odnajdziemy także inne opracowania znaczenia działalności tego twórcy i animatora, a także bogaty materiał ikonograficzny i autodeskrypcje.

Poeta urodził się w 1929 roku. W 1953 roku ukończył studia polonistyczne na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Po studiach pracował jako nauczyciel języka polskiego. W 1958 zamieszkał w Gdańsku, gdzie współpracował z pismem „Kaszëbë”. Potem m.in.: w latach 1961–1965 kierował działem kulturalnym „Ilustrowanego Kuriera Polskiego”, w latach 1965–1967 udzielał się w Rozgłośni Polskiego Radia w Szczecinie, a w latach 1967–1968 w czasopiśmie „Fakty i Myśli”. W 1968 roku powrócił do Gdańska, w którym stał się członkiem redakcji pisma „Litery” (1968–1974) oraz „Czas” (1975–1981). Najistotniejsze dla kultury kaszubskiej było to, że kilkakrotnie był redaktorem naczelnym miesięcznika „Pomerania” (1969–1972 oraz 1990–1994), najważniejszego periodyku ruchu identyfikacyjnego na Pomorzu. W pracy społecznej angażował się w działalność tożsamościową, stąd był członkiem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, zaś w latach 1976–1980 i 1992–1994 prezesem Zarządu Głównego. Należał do członków-założycieli Instytutu Kaszubskiego (1996), wchodząc w skład pierwszego zarządu Instytutu. Każdy z jego tomików poetyckich czy zbiorów felietonów wywoływał duże intelektualne poruszenie w środowisku. Zdobył sobie powszechne poważanie i szacunek. Zmarł w 2015 roku.

² Pisali o tym w artykułach np.: J. Borzyszkowski, *Wielkie Pomorze w poezji i pieśni Jana Trepczyka (1907–1989)*, [w:] *Wielkie Pomorze. Mit i literatura*, red. A. Kuik-Kalinowska, Słupsk-Gdańsk 2009, s. 151–160, zaś

imi utworami lirycznymi zawartymi w trzech tomikach poetyckich kolejny raz, a we współczesności najambitniej, potwierdza to zjawisko.

Odwieczny konflikt słowiańsko-germański?

Literatura kaszubska³, jak każda z literatur narodowych, niesie ze sobą określony system wartości. Wśród najważniejszych dla niej wyznaczników tematyczno-ideowych jednym z najistotniejszych jest obrona kulturowej tożsamości wobec żywiołu germańskiego. Swój sprzeciw wobec germanizacji wyrażali wszyscy najważniejsi literaci kaszubszy: od założyciela kaszubskiego dyskursu etnicznego – Floriana Ceynowy począwszy⁴, przez Hieronima Derdowskiego⁵ oraz pokolenie młodokaszubów (Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke)⁶, na generacji zrzeszyńców (Jan Trepczyk, Aleksander Labuda, Stefan Bieszk, Jan Rompski, Franciszek Grucza)⁷ i klekowców (Józef Ceynowa, Leon Roppel, Jan Bianga)⁸ kończąc. Kwestie te doczekały się już wielokrotnie omówienia i w największym skrócie pisząc, kaszubski sprzeciw wobec niemieckości miał podstawę w oporze

szerzej: D. Kalinowski, *Ziemia ojców. Pomorze zaodrzańskie w literaturze kaszubskiej*, „Porównania” 2013, nr 12, s. 193–208.

³ Używając terminu „literatura kaszubska”, uznać za takowe trzeba utwory sformułowane w języku kaszubskim. Nie ma zatem potrzeby dotykać w rozważaniach sfery literatury kaszubsko-pomorskiej, a więc tej, która tematycznie nawiązując do przestrzeni kulturowej Kaszub, opisuje ją w języku polskim. O kwestii szerzej: L. Bądkowski, *O współczesnej literaturze kaszubsko-pomorskiej*, [w:] *Pomorze Gdańskie*, t. IV, *Literatura i język*, red. S. Gierszewski, Gdańsk 1967, s. 47–73; J. Samp, *Literatura kaszubska*, [w:] *Pomorze – mała ojczyzna Kaszubów (Historia i współczesność) / Kaschubisch – Pommersche Heimat (Geschichte und Gegenwart)*, red. J. Borzyszkowski, D. Albrecht, Gdańsk-Lubeka 2000, s. 653; A. Kuik-Kalinowska, *Tatczężna. Literackie obrazy przestrzeni Kaszub*, Słupsk-Gdańsk 2011, s. 17–22.

⁴ Główne opracowania: J. Karnowski, *Dr Florian Ceynowa*, oprac. i posł. J. Treder, Gdańsk 1997; I. Pieróg, *Florian Stanisław Ceynowa. Życie i działalność*, Toruń 2009 oraz teksty zgromadzone w książce zbiorowej *Życie i dzieła Floriana Ceynowy (1817–1881)*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2012.

⁵ Najważniejsze prace: S. Janke, *Derdowski*, Gdańsk 2002; J. Borzyszkowski, *Hieronim Derdowski (1852–1902) – jego miejsce w dziejach ruchu kaszubsko-pomorskiego i współczesnej tradycji kulturowej regionu*, [w:] *O życiu i twórczości Hieronima Derdowskiego (1852–1902)*, zebrał, oprac. J. Borzyszkowski, Gdańsk-Wejherowo 2004, s. 24–64; J. Samp, *Oblicza pisarstwa poety z Wiela*, [w:] H.J. Derdowski, *Ó panu Czôrlńszim, co do Pùcka pò sęcë jachôł*, oprac. J. Samp, J. Treder, E. Gołąbek, Gdańsk 2007, s. 5–36; A. Kuik-Kalinowska, *Hieronim Derdowski – inspirator literatury kaszubskiej*, [w:] A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, *Od Smełka do Stołema. Studia o literaturze Kaszub*, Słupsk-Gdańsk 2009, s. 111–128.

⁶ Podstawowe ujęcia dotyczące tej grupy działaczy-literatów kaszubskich: C. Obracht-Prondzyński, *Jan Karnowski (1886–1939). Pisarz, polityk i kaszubsko-pomorski działacz regionalny*, Gdańsk 1999; J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk-Wejherowo 2002; J. Schodzińska, *Franciszek Sędzicki (1882–1957). Działacz narodowy, regionalista i poeta kaszubski*, Gdańsk-Wejherowo 2003 oraz A. Majkowski, J. Karnowski, L. Heyke, *Liryka młodokaszubów*, oprac. J. Borzyszkowski, H. Makurat, A. Kuik-Kalinowska, Gdańsk 2012.

⁷ J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, F. Marszałkowski, *Poezja zrzeszyńców*, oprac. H. Makurat, wstęp J. Borzyszkowski, D. Kalinowski, Gdańsk 2013.

⁸ J. Ceynowa, L. Roppel, K. Derc, J. Bianga, P. Szeffa, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*, oprac. i przyp. H. Makurat, wstęp J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, H. Makurat, Gdańsk 2015.

wobec wynaradawiania, dominacji ekonomicznej i presji kulturowej (językowej, religijnej, cywilizacyjnej)⁹.

Stanisław Pestka debiutujący jako poeta w latach 70. XX wieku tomikiem *Południca (Południca)*¹⁰, dziedziczył wszystkie wypracowane przez wcześniejszych twórców negatywne nastawienia kulturowe wobec Niemców. Działał wszakże w zupełnie odmiennym otoczeniu historyczno-politycznym, które przynajmniej częściowo odbierało literaturze kaszubskiej dawną siłę sprzeciwu wobec germańskości. W sytuacji bowiem po II wojnie światowej nie istniało już bezpośrednie zagrożenie utraty tożsamości kaszubskiej z powodu szykan ze strony niemieckiej, wyciszały się wspomnienia okresu wojennego, zanikały wspomnienia czasu międzywojennego, a tym bardziej lat pruskiej dominacji XVIII i XIX wieku. Pestka nie dystansował się bynajmniej do doświadczeń II wojny światowej i nazizmu, co dobitnie widać w kilku jego lirykach zamieszczonych w kolejnych tomikach *Wizrě ě duchě (Zjawy i duchy)*¹¹ oraz *Wieczórny widnik (Wieczorna zorza)*¹². Jednakże swój stosunek do cywilizacji germańskiej sformułował dużo bardziej wyraziście w odniesieniu do czasów połowy średniowiecza, czyniąc wydarzenia historyczne X-XII wieku na terenach Połabia, Pomorza Przedniego, Meklemburgii i Rugii tematem najambitniejszego poematu o tamtych czasach w literaturze kaszubskiej, pt. *Wierzëska Pòlabiznë (Wrota Połabia)* z tomu *Wieczórny widnik*.

Owa decyzja estetyczno-ideowa nie wynikała jedynie z oryginalnego pomysłu poety. Pestka rozbudowywał obrazy militarno-kulturowych zmagających słowiańsko-germańskich jako kontynuator myśli Aleksandra Majkowskiego formułującego mityczną *Historię Kaszubów*¹³ i swą arcyopowieść *Žěcé i przigodě Remusa (Życie i przygody Remusa)*¹⁴, a także zrzeczyńców, z których Aleksander Labuda napisał minipoemat *Reknica (Reknica)*¹⁵, Jan Trepczyk kilka liryków o konfliktach wojennych¹⁶, zaś Jan Rompski dramat *Vzénjik Arkóně (Wzejście Arkony)*¹⁷ o upadku Słowiańszczyzny na Rugii. Pestka jako współczesny poeta stanął

⁹ Patrz kilka charakterystyk: F. Kluge, *Obraz Niemca w powieści kaszubskiej*, [w:] *Życie i twórczość Aleksandra Majkowskiego*, red. J. Borzyszkowski, Wejherowo 1997, s. 147–160; C. Obracht-Prondzyński, *Niemcy widziani oczyma Kaszubów*, [w:] idem, *W kręgu problematyki kaszubsko-pomorskiej. Studia i szkice*, Gdańsk 2003, s. 37–53; T. Linkner, *Z literatury Młodokaszubów. Aleksander Majkowski. Studia i szkice*, Kościerzyna 2013, s. 56–87; D. Kalinowski, *Kaszubskie kompleksy kulturowe (z centrum i prowincją w tle)*, [w:] *Centra – peryferie w literaturze polskiej XX i XXI wieku*, red. W. Browarny, E. Rybicka, D. Lisak-Gębala, Kraków 2015, s. 259–273.

¹⁰ J. Zbrzyca (S. Pestka), *Południca*, Gdańsk 1976.

¹¹ Idem, *Wizrě ě duchě*, Gdańsk 1986.

¹² Idem, *Wieczórny widnik*, Gdańsk 2002.

¹³ A. Majkowski, *Historia Kaszubów*, Gdynia 1938 [wydanie współczesne: Gdańsk 1991].

¹⁴ Idem, *Žěcé i przigodě Remusa. Zwjercadło kaszubski*, oprac. i przyp. J. Treder, wstęp J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, Gdańsk 2010.

¹⁵ A. Labuda, *Reknica*, [w:] J. Trepczyk et al., *Poezja zrzeczyńców*, op. cit., s. 532–537. Opis technik artystycznych tutaj użytych: D. Kalinowski, *Fabularyzacja mitu w twórczości Aleksandra Labudy*, [w:] *Aleksander Labuda. Życie. Literatura. Mit*, red. D. Kalinowski, Bolszewo 2013, s. 62–78.

¹⁶ J. Trepczyk, *Piesniō Wendów (Pieśń Wendów)*, *Zgrōwa (Dążenie)*, *Më (My)*, *Nié tego (Nie tego)*, *Je ju czas (Już czas)*, *Marsz Naszinców (Marsz Swoich)*, [w:] J. Trepczyk et al., *Poezja zrzeczyńców*, op. cit., s. 379–380, 387, 468, 474, 480.

¹⁷ J. Rompski, *Wzénik Arkóně, Tragediō w 4 aktach*, [w:] idem, *Dramaty kaszubskie*, oprac. A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo-Gdańsk 2009, s. 173–232.

wobec problematyki „prehistorii kaszubskiej” w sytuacji artystycznie trudnej: temat był stałym, nieco spetryfikowanym motywem kaszubskim, zaś szczególnie ważni twórcy tej literatury już go zarysowali w przeróżnych gatunkach wypowiedzi. Należało zatem teraz wypracować nowe konteksty opisu dawnych konfliktów militarno-cywilizacyjnych średniowiecza i umieścić je w odmiennych układach znaczeniowych.

Tekstem przygotowującym kaszubski poemat o Połabiu jest wiersz Stanisława Pestki pt. *Niklot*, poświęcony jednemu z książąt słowiańskich z XII wieku. Ten właśnie przywódca Obodrytów potrafił skutecznie, choć nie na długo, przeciwstawić się saskim wyprawom krzyżowym Henryka Lwa na Połabie, przez kilkadziesiąt lat utrzymując chwiejną niezależność wobec Cesarstwa Niemieckiego¹⁸. Liryk Pestki nie tyle przedstawia okoliczności politycznego panowania Niklota, co jego postawę rozpaczliwej walki o zachowanie dziedzictwa przodków i utrzymanie niezależności kulturowej i etnicznej Obodrytów wobec siły żywiołu germańskiego (Sasi z południowego zachodu, Duńczycy z północy). Rycerska waleczność sąsiaduje tutaj z dostojnością, poświęcenie z poczuciem smutku, jednostkowa odwaga ze słabością słowiańskiej wspólnoty plemiennej. Przywołanie we współczesnym liryku tak dawnego bohatera ma wskazać uniwersalność postawy wierności, trwałości i miłości do tradycji. Podmiot liryczny nie żąda od dzisiejszych ludzi ofiary życia biologicznego, lecz podkreśla wagę odpowiedzialności życia mentalnego i tożsamościowego. Najważniejsze bowiem w aspekcie ideowym utworu jest to, że walki obodrycko-niemieckie mają być przestrożą dla współczesnego mieszkańca Europy.

Wiersz Pestki powstał nie tylko jako efekt rozumowania literata, rozważającego jakie mechanizmy rządzą dziejami Starego Kontynentu. Do wykreowania postaci szlachetnego władcy Słowian inspirujący dla kaszubskiego poety okazał się również pomnik Niklota autorstwa Christiana Genschowa, umieszczony na elewacji zamku w Schwerinie oraz płótno Theodora Schloepkego pt. *Śmierć Niklota* (1855–1857), które wystawione jest w tamtejszym muzeum miejskim. To z nich zdaje się płynąć zachęta, aby patetycznie ująć bohatera wiersza, ukazać go w hieratycznym porządku, zarysować piękno umierania i nastroj smutku z powodu zanikania przedchrześcijańskiego porządku społecznego Obodrytów. Artystyczne wspomnienie i patronujący mu mit bohatera są więc metodami unieśmiertelnienia przeszłości, może nawet ważniejszymi aniżeli przekazy kronikarskie¹⁹.

Po takim przygotowaniu, następuje w tomiku Pestki najważniejsza wypowiedź liryczna – poemat *Wierzëska Pòlabizně* – utwór o ambitnym rozmiarze ponad 600 wersów tworzących poezję opisową i elegijną, napisany białym wierszem i ułożony w kilkanaście quasi-rozdziałów tematycznych. Za szczególnie silny należy tutaj uznać motyw militarno-cywilizacyjny, czyli opis konfliktu rozczłonkowanych plemion słowiańskich Wagrów, Wkrzanów, Redarów, Stodoranów, Obodrytów, Wioletów, Lutyków i Rugijczyków z rządzonymi wedle jednego systemu Germanami (Sasami). Poeta utworzył w poemacie opozycyjny układ,

¹⁸ Opis historiograficzny zawarty w: A. Turasiewicz, *Dzieje polityczne Obodryców od IX wieku do utraty niepodległości w latach 1160–1164*, Warszawa 2004.

¹⁹ Można w tym miejscu zauważyć, że tak szerokie fascynacje Pestki Obodrycką przeszłością nie były obce także innym małym narodom Europy Środkowej. Rysuje się w tym momencie postać Jána Kollára (1793–1852), który najpierw w 1821 jako cykl sonetów, a potem w 1824 roku jako epos historyczny Słowian opublikował *Slávy dcera* (Córa Sławy). Ostatnio przypomniał ten utwór Martin C. Putna z Uniwersytetu Karola w Pradze, który na nowo odczytał i wydał w formie: *Slávy dcera. Překlad a výklad „Slávy dcery” z panslavistického mýtu do kulturní historie*, Praha 2014.

w którym po stronie słowiańskiej panuje umiłowanie pokoju, szlachetność i zaufanie, natomiast po germańskiej wojna, zdrada i chciwość. Siłą napędową dla najeźdźców z zachodu jest pragnienie zdobycia jak największych łupów, siłą obrońców groby przodków i poczucie świętości ziemi, o którą walczą. W owym konflikcie ekonomiczno-łupieżczy powód wojen jest wszakże skrzętnie skrywany przez przedstawicieli zachodniego chrześcijaństwa. Nie chcieli się do tego przyznać cesarze niemieccy Otton I oraz Otton II. Nawet św. Bernard z Clairvaux, autorytet europejskiego średniowiecza, rzucił hasło krucjaty przeciwko Słowiańszczyźnie, uzasadniając tym samym wszelką przemoc i okrucieństwa, jakich krzyżowcy dopuszczali się na niechrześcijańskich mieszkańcach basenu Morza Bałtyckiego. Kaszubski poeta wyrzucając germańskim władcom ich niecne postępowanie, wskazuje, jak wielkie zło wyrządzono zasadniczo spokojnym plemionom słowiańskim²⁰.

Gorycz u przegranych jest w wierszu Pestki tym bardziej dosadna, że plemiona słowiańskie Połabia wcale nie były zbiorowościami pozbawionymi myśli religijnej. Choć nie została ona skodyfikowana tekstowo, to jednak istniała w ośrodkach kultu bóstw: Świętowita (Arkona)²¹, Radogosta (Retra)²², Trygława (Szczecin), które pełniły rolę nie tylko kulturową, ale także tożsamościową i państwowotwórczą²³. Pestka wymienia zresztą w swoim poemacie więcej bóstw słowiańskich: Swaroczyca, Jarowita czy kilka figur kaszubskiej wyobraźni kolektywnej (jak Smętek), jako wyznaczniki niwelowanej odrębności kulturowej²⁴.

W takim obrazowaniu Stanisław Pestka jest konsekwentny względem treści zawartych w jego wcześniejszych tomikach. Oto już w pierwszym zbiorunku pt. *Południca*²⁵ pojawiają się oznaki prastłowiańskiego poczucia boskości natury, czczonej w postaci wody, ognia, ziemi czy powietrza oraz zantropomorfizowanych figur sił duchowych: Borowej Matki, Smętka, Trygława, Płaczoboga, Południcy, stolema czy straszka. W przywołaniu takich form zawarta jest pamięć o słowiańskiej wierze w bóstwa domowe i jednocześnie rodzaj nostalgii z powodu odchodzenia w niebyt dawnego ładu religijnego. Jednakże choć prastłowiański politeizm to rozdział zamknięty, nie powinien on wedle poety uchodzić za przykład rzeczywistości prymitywizmu lub pogaństwa, którą bez żalu można odrzucić. Wręcz przeciwnie, to sfera rodzimej duchowości, która czyni różnicę światopoglądową wobec

²⁰ Pestka podąża w tym obrazowaniu za romantycznym, poherderowskim mitem Słowian-rolników oraz ludzi pokojowego usposobienia. Patrz interpretacje figur prehistorycznych Słowian: A. Witkowska, „*Sławianie, my lubim sielanki...*”, Warszawa 1972; A. Witkowska, „*Ja, głupi Słowianin*”, Kraków 1980; M. Rudaś-Grodzka, *Sfinks słowiański i mumia polska*, Warszawa 2013; D. Kalinowski, *Brodziński skolonizowany?* [w:] *Romantyzm środkowoeuropejski w kontekście postkolonialnym*, cz. II, red. M. Kuziak, B. Maciejewski, Kraków 2016, s. 37–54.

²¹ Nowsze omówienie motywu np.: D. Kalinowski, *Arkona – od literackiego mitu ku antropologii kulturowej*, [w:] *Wielkie Pomorze. Mit i literatura*, red. A. Kuik-Kalinowska, Gdańsk-Słupsk 2009, s. 109–135.

²² Dzisiejsze opracowanie: R. Fołtyn, *Retra. Święte miejsce Słowian na przestrzeni wieków*, [w:] *Geografia wyobrażona regionu. Literackie figury przestrzeni*, red. M. Mikołajczak, D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, Kraków 2014, s. 184–200.

²³ Ukazują tę kwestie m.in.: J. Lelewel, *Cześć bałwochwalcza Słowian i Polski*, Poznań 1857; W. Bogusławski, *Dzieje Słowiańszczyzny zachodnio-północnej*, Poznań 1900; J. Osieglowski, *Wyspa słowiańskich bogów*, Warszawa 1971; G. Labuda, *Słowiańszczyzna starożytna i wczesnośredniowieczna*, Poznań 1999.

²⁴ Opisy zagadnienia przedchrześcijańskich wierzeń kaszubskich odnaleźć można w: J. Samp, *Smętek. Studium kreacji literackich*, Gdańsk 1984; T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa*, Gdańsk 1996.

²⁵ J. Zbrzyca, *Południca*, [w:] *Południca*, op. cit., s. 23–24.

systemu religijnego nadchodzącego chrześcijaństwa. Podobnie aktualizuje Pestka wierzenia prasłowiańskie w drugim swoim tomiku pt. *Wizrě ě duchě*, w którym semantyka sakralności zdaje się nawiązywać do tradycji romantyzmu i wypracowanych w niej koncepcji świętości jako odruchu człowieczego serca, majestatu natury i Boskiej Łaski²⁶. Kaszubski poeta połączył tutaj sferę pradawnych wierzeń Słowian północno-zachodnich²⁷, kaszubskie mity tożsamościowe²⁸ oraz romantyczno-antropologiczne mity prareligii.

Jak widać, wszystkie trzy tomy poetyckie Stanisława Pestki nakazują dzisiejszemu czytelnikowi zachować szacunek i powagę wobec przedchrześcijańskich wierzeń Słowiańszczyzny. Nawiązanie do tego motywu w poezji nie ma być jedynie elementem erudycyjnym, czy ornamentacyjnym, ale również w zasadniczy sposób podanym przekonaniem, że wyobrażenia religijna starożytnych Słowian nie była mniej wartościowa od porządku, jaki wprowadzał Kościół rzymski, zaś idea krucjaty antysłowiańskiej była od początku swego istnienia zamierzeniem chybionym, wręcz przeciwnym najgłębszym prawdom chrześcijaństwa.

Prawo głosu

Pierwsza wzmianka o Kaszubach jako zbiorowości żyjącej na Pomorzu pojawiła się w XIII wieku za sprawą bulli papieża Grzegorza IX z 19 marca 1238 roku, który w stosunku do szczecińskiego księcia pomorskiego Bogusława I użył określenia „książę Kaszub” (*dux Cassubie*). W połowie XIII wieku w tytulaturze książąt szczecińskich nazwa „Kaszuby” pojawia się już na stałe, przy czym terytorialnie umiejscawiano je w dorzeczu rzeki Parsęty²⁹. Tak udokumentowana przeszłość kaszubska to jednak dla młodokaszubów, zrzeszyńców i Stanisława Pestki za mało, aby uzasadnić swoje etniczne istnienie. W końcu XX wieku poeta znad Zbrzycy ponownie zwraca się ku mitycznemu średniowieczu i kolejny raz dokonując pasowania Kaszubów na dziedziców wygasłych plemion Słowiańszczyzny północno-zachodniej, osiąga w dzisiejszej sytuacji kulturowej efekt „starożytności” własnej grupy etnicznej. Teraz nie chodzi jednak wyłącznie o zaznaczenie sprzeciwu tylko jednego żywiołu etnicznego wobec cywilizacji germańskiej, a o wyrażenie bardziej uniwersalnej walki o własną tożsamość, prawo do wyrażenia swoich racji mentalnych, możliwość wyzwolenia się spod dyktatu większości. Pestka jako kaszubski poeta manifestuje

²⁶ Patrz samookreślenia twórców zawarte w *Manifestach romantyzmu*, oprac. A. Kowalczykowa, Warszawa 1975 albo rozważania na ten temat m.in.: R. Przybylski, *Homilie na Ewangelię dzieciństwa. Szkice z teologii biblijnej malarzy i poetów*, Paryż 1999; E. Kasperski, *Religijność a literatura romantyczna*, [w:] *Religie i religijność w literaturze i kulturze romantyzmu*, red. E. Kasperski, O. Kryszowski, Warszawa 2008, s. 105–123.

²⁷ Wydaje się, że Pestka przed napisaniem danego liryku czynił rzetelne studia, które pozwalały mu na to, aby formułować później swoje przekonania mową wiążaną. Dla opisu wierzeń prasłowiańskich przemyśleć zatem musiał kwestie pojawiające się w klasycznych opracowaniach, np. J. Leleweł, *Cześć bałwochwalcza Słowian i Polski*, op. cit.; W. Bogusławski, *Dzieje Słowiańszczyzny zachodnio-północnej*, op. cit.; J. Kisielewski, *Ziemia gromadzi prochy*, Warszawa 1933.

²⁸ Charakterystyki tego typu zawarte są w: A. Majkowski, *Historia Kaszubów*, op. cit.; T. Linkner, *Słowiańskie bogi i demony. Z rękopisu Bronisława Trentowskiego*, Gdańsk 1998; A. Labuda, *Bógowie i dęchę najprzodków (przełożęnk do kaszëbszczi mitologii)*, Bolszewo 2011.

²⁹ Patrz artykuły z różnych okresów pracy naukowej i dotyczące problematyki historycznej, socjologicznej a nawet literackiej: G. Labuda, *Zapiski kaszubskie, pomorskie i morskie*, Gdańsk 2000.

przekonanie zbliżone do tych, które zgłaszane były przez kilka innych jeszcze grup etnicznych Europy (Czesi, Słowacy, Łużycanie, Słoweńcy), które swą identyfikację musiały wykuwać w ciągłej walce z przeważającymi siłami cywilizacyjnymi dominujących centrów państwowych, religijnych czy językowych³⁰.

Dążenie tego typu można sytuować w dyskursie postzależnościowym jako kaszubski proces emancypacyjny, w którym coraz silniej odzywa się głos myślenia etnicznego i podmiotowego. Nie jest to wszakże zjawisko identyczne ze współczesnym „wynajdywaniem tradycji”³¹, albowiem w odniesieniu do Kaszub dyskurs tożsamościowy, odrębnościowy i narodotwórczy w napięciu do kultury niemieckiej i polskiej rozpoczął już w połowie XIX wieku Florian Ceynowa³². Pestka jako współczesny autor nie tylko zatem zamierzał wartościować kwestie relacji niemiecko-kaszubskich czy polsko-kaszubskich, lecz także postanowił rozważyć mechanizmy presji kulturowej większości wobec mniejszości.

Poeta rozpoczyna swą rozprawę z siłami większości od ataku na dyskurs powszechnie dostępnej i panującej dzisiaj historiografii. Z goryczą przyznaje, że przedstawienie wydarzeń przeszłości najczęściej dokonywane jest z perspektywy zwycięzcy, a zatem głos pokonanego zawsze bywa mniej słyszalny, co więcej, najczęściej się go fałszuje przez zabiegi umniejszania, demonizowania lub ośmieszania. I tak właśnie się stało w przypadku opisu słowiańskiej obecności na Połabiu. Wszystkie charakterystyki ludów osiadłych nad Łabą zawarte w pismach Mnicha Prieflingeńskiego, Adama z Bremy, Helmonda, Herborda czy Sakso Gramatyka to w istocie hymny pochwalne na cześć germańskich chrystianizatorów³³. Brakło natomiast w nich rzetelnego ukazania słowiańskiego świata społecznego czy religijnego. Kroniki zamiast przynosić obiektywne informacje o faktach, podają zestaw peanów na cześć wojowników lub hagiograficzne fabuły o duchownych. Bezstronną wiedzę o przeszłości znaleźć można raczej u niechrześcijan, jak w przypadku relacji El Bekriego³⁴, który według podmiotu poematu nie miał powodu przeinaczać faktów. Jeden

³⁰ Nie tyle o Kaszubah, co o Słowiańszczyźnie patrz następujące omówienia: M. Bobrownicka, *Narkotyk mitu. Szkice o świadomości narodowej i kulturowej Słowian Zachodnich i Południowych*, Kraków 1995; J. Kłoczowski, *Młodsza Europa. Europa Środkowo-Wschodnia w kręgu cywilizacji chrześcijańskiej średniowiecza*, Warszawa 2003; A. Kowalik, *Kosmologia dawnych Słowian. Prolegomena do teologii politycznej dawnych Słowian*, Kraków 2004; Z. Skrok, *Słowiańska moc, czyli o niezwykłym wkroczeniu naszych przodków na europejską arenę*, Warszawa 2006.

³¹ Warto sięgnąć do ustaleń zawartych w pracach, m.in.: T. Pawelec, *Dzieje i nieświadomość. Założenia teoretyczne i praktyka badawcza psychohistorii*, Katowice 2004; P. Ricoeur, *Pamięć, historia, zapomnienie*, przeł. J. Margański, Kraków 2006; *Tradycja wynaleziona*, red. E. Hobsbawm, T. Ranger, przeł. M. i F. Godyń, Kraków 2008 oraz A.D. Smith, *Etniczne źródła narodów*, przeł. M. Głowacka-Grajper, Kraków 2009.

³² G. Labuda, „Sprawa kaszubska” w perspektywie historii oraz *Podłoże polityczne dyskusji nad autonomią języka kaszubskiego na przełomie XIX/XX stulecia*, [w:] idem, *Kaszubi i ich dzieje*, Gdańsk 1996, s. 23–40, 265–284. Z nowszych ujęć: D. Kalinowski, *Literatura kaszubska w perspektywie postkolonialnej. Casus twórczości Floriana Ceynowy (cz. I)*, „Zeszyty Łużyckie” 2011 (2012), nr 45, s. 300–309 oraz cz. II, „Zeszyty Łużyckie” 2012 (2013), nr 46, s. 135–144.

³³ G. Labuda, *Słowiańszczyzna pierwotna. Wybór tekstów*, Warszawa 1954; *Źródła do kaszubsko-polskich aspektów dziejów Pomorza Zachodniego do roku 1945*, red. B. Wachowiak, Poznań-Gdańsk 2006 [t. I, *Pomorze Zachodnie pod rządami książąt plemiennych i władców z dynastii Gryfitów (990–1121–1637–1648/1653)*, wydał Z. Szultka].

³⁴ J. Widajewicz, *Studia nad relacją o Słowianach Ibrahima ibn Jakuba*, „Rocznik Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczno-Historyczny”, t. 71, Kraków 1946; G. Labuda, *Ibrahim ibn Jakub. Najstarsza relacja o Polsce w nowym wydaniu*, „Roczniki Historyczne” 1947, s. 100–181.

arabski kronikarz nie mógł jednak zmienić tonu większości zachodnioeuropejskich relacji, a zatem średniowiecze utrwaliło pogląd o dzikości, prymitywizmie i słabości Słowian, zaś coraz to nowe rzesze „cywilizatorów” niszczyły wszelkie pozostałości odmiennej kultury, aby nie tylko materialnie, lecz i duchowo nie pozostały ślady po słowiańskim stylu życia i myślenia. W rezultacie współczesne odszukiwanie pozostałości Słowiańszczyzny Połabia przypomina żmudną pracę archeologa, który musi warstwa po warstwie wnikać w coraz głębsze pokłady „gruntu” pamięci oraz języka. Stąd więc w poemacie Stanisława Pestki nawiązania do pozostałości po starożytnej Grecji, Etruskach, wykopaliskach w Qumram, zaś z najbliższych Połabiu wydarzeń „archeologicznych”, do działalności Jana Paruma Schultza, autora słownika wymarłego niemal zupełnie w połowie XVIII wieku języka połabskiego³⁵. Z wielkości kulturowej Połabia pozostały więc fragmenty, które nie tworzą klarownej całości, a jedynie rozbite elementy, które dopiero za sprawą myślenia mitycznego można spoić w jedną, koherentną narrację.

Osobą dzierżącą ocalający mniejszość mit jest poeta-artysta, nie zaś żołnierz, władca czy duchowny. W świecie wartości poezji Stanisława Pestki to literaturze, nie zaś historii czy religii, przyszło dokonać głębokich ocen rzeczywistości, wśród których znajdzie się miejsce na docenienie podmiotowości niewielkich społeczeństw, szacunek wobec małolicznych grup językowych czy zmarginalizowanych systemów myślowych³⁶. Z perspektywy bowiem człowieka pokonanego, zniesławionego i słabszego historia Europy wygląda inaczej aniżeli zapewniają najsilniejsi. Upływające wieki nie są zarządzeniem ładu i sprawiedliwości, a raczej wprowadzaniem chaosu i zła, nie wiążą się z wysublimowaniem i delikatnością, a z kłamstwem i podłością, nie z irenistyczną duchowością, lecz agresywną ideologią. Wojny, jakie toczono przeciw Połabianom, a w domyśle wiersza przeciwko Słowiańszczyźnie, nie przyniosły wysoce cywilizowanej Europie jednoznacznego zwycięstwa. Błędem w świetle poematu było zachłyśnięcie się elit Europy przemocą i militarystką, uczynienie z wojny najważniejszej siły napędowej cywilizacji. W odniesieniu do średniowiecza przyniosło to złamanie tożsamości Połabian, w kontekście czasów pierwszej połowy XX wieku wywołało koszmar I wojny światowej i Zagładę w czasie II. Zauroczenie przemocą wojenną przyniosło również Europie końca XX wieku krwawe konflikty w Bośni i Kosowie. Jak ukazuje to kaszubski poeta, współcześni liderzy narodów Starego Kontynentu angażują się w rozwijanie handlu, obrót towarowy oraz tworzenie struktur unijnych jako sposobów uniknięcia nowych wojen i ofiar. Nie jest to wszakże droga, którą podmiot poematu miałby w pełni akceptować, ponieważ mimo oficjalnych deklaracji wielkich przywódców niewiele w myśleniu wspólnotowym poszanowania dla małych podmiotów etnicznych, a za dużo presji unifikującej. Dla podmiotu wyrażającego pamięć o Poła-

³⁵ Wydanie krytyczne słownika: *Fontes linguae Dravaenopolabicae minores et Chronica Venedica J. P. Schultzei*, Hrsg. J.P. Schultze, R. Olesch, Böhlau, Köln und Graz 1967. Wiersz Pestki zawiera dramatyczny cytat z wiersza-epitafium, w którym piszący na swoim przykładzie pokazuje śmierć języka łużyckiego. Pojawia się tutaj również uwłaczające porównanie Słowianina do psa, co jeszcze bardziej piętnuje Łużyczan jako niewolników.

³⁶ Można jeszcze w tym momencie dodać motyw postromantycznego mitu poety-geniusza, artysty-przewodnika, który w kilku miejscach poezji Pestki znajduje swoje rozwinięcie. Na przykład w tomiku *Wizrë ë duchë* wiersze *Kaszëbscië zëwëszcza* (*Kaszubskie zjawy*), *Apartny ë szemarny* (*Osobny i szeptany*) albo w zbiorze *Wieżórny widnik* utwory *Naj wiôlgòszka* (*Nasza wielka*), *Piesniodej z Wejrowa* (*Pieśniarz z Wejherowa*).

bianach i uznającego siebie jako Kaszuba za ich potomka duchowego, Europa jest więc wciąż zanadto kolonizatorska, ekonomiczna i pragmatyczna. Jak czytamy w utworze:

Òbkwitającò ě zmachcòno Eùropa
 Z òczama fénicczzi ksyżénczi,
 W chtèrnèch ùtarknął
 Òdlisk zmetłałoscë ě przesytu
 Wiédzà nieredosną,
 Rozléwò òstónk swoich miksturów ě parzénów
 W planétarny krużë.
 Zwëkà kàsk pòdstrzèlniònégò ptòchã,
 Zajòdlòbiónégò nierównotą swòji lecbë,
 Zamanówszë zriwò sã czej òparzèlc,
 Pòszerzèc stòrà dąplã ò nowòtné widniczi³⁷.

Czy istnieje więc jakaś pozytywna przyszłość dla Połabia-Kaszub w zjednoczonej Europie? Wydaje się, że tak, ale pod pewnymi warunkami. Po pierwsze, kiedy mieszkańcy Połabia i Pomorza nie będą stawiali na rozwój materialny, ekonomiczny i „ziemski”, a skłonią się z szacunkiem i zaufaniem ku swojej rodzinnej ziemi. Po drugie, kiedy nie ulegną popularnym, powszechnym i atrakcyjnym językom świata zewnętrznego, a zachowają pamięć i użycie języka dziedziczonego, słowiańskiego i własnego. Po trzecie wreszcie, kiedy stale będą odnawiać pamięć o dawnych dziejach, w których, aby być wielkością, nie musieli przyjmować obcej religii czy cywilizacji.

Zadanie na przyszłość

Przeszłość północno-zachodnich Słowian w kaszubskojęzycznej twórczości jest bardzo ważnym czynnikiem identyfikacyjnym. Równie chętnie mityzowany jest krótki okres niezawisłego istnienia księstwa wschodniopomorskiego pod rządami Świętopelka II, który w opinii-projeksii wielu Kaszubów stworzył „narodowe” średniowieczne państwo³⁸. Zwracanie się do tak odległych czasów pozwala pokoleniom literatury kaszubskiej na wyzwo-

³⁷ J. Zbrzyca, *Wierzëska Pòlabiznë*, [w:] *Wieczórny widnik*, op. cit., s. 97–98. W moim tłumaczeniu:

„Przekwitająca i zmęczona Europa
 Z oczami fenickiej księżniczki,
 W których utkwiał
 Odblask znudzenia i przesytu,
 Wiedzę nieradosną,
 Rozlewa pozostałości swoich mikstur i naparów
 W planetarne kręgi.
 Zwyczajem nieco zranionego ptaka
 Zdziwionego nierównością swojego lotu,
 Zrywa się niczym oparzony,
 Poszerzać stare błoto o nowe blaski”.

³⁸ Patrz opracowania: F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Boduszyńska-Borowikowa, Gdańsk 1982; J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986; D. Kalinowski, *Mity fundacyjne w literaturze kaszubskiej*, [w:] *Geografia wyobrażona regionu*, s. 156–170.

lenie wyobraźni i budowanie historii apokryficznej lub też alternatywnej wobec dominujących dyskursów akademickich czy politycznych, co przynosi autorom i czytelnikom terapeutyczne wzmocnienie. Jej rozpatrywanie ma w sobie elementy bliskie mityzacyjnym zabiegom polskiego romantyzmu, który w interpretacji starożytności słowiańskich upatrywał szansy na zachowanie narodowej dumy³⁹.

Jak już była o tym mowa, Stanisław Pestka przejmował tego typu myślenie po kaszubskich twórcach owładniętych romantycznymi i neoromantycznymi mitami. Dodatkowo jednak oprócz średniowiecza sięga on czasami do epoki neolitu, kiedy ludzkość czyniła sobie dopiero pożytek z kamieni albo rysowała pierwsze znaki w jaskiniach. Tego typu już nie dzieje bajeczne, lecz właściwie prehistoria ma za zadanie uświadomić wagę więzi najgłębszych, pierwotnych, najsilniej przyporządkowujących człowieka do ziemi. Taka właśnie pamięć o miejscu, nie istniejąca w formie pisma, lecz wyczuwana w doświadczeniu natury, nagłej emocji, śnie lub wizji uważana jest przed podmiot wierszy Pestki za szczególnie ważną, pozaracjonalną i niepodlegającą dyskusji wartość.

Swoista pamięć plemienna i wspomnienie podświadomościowe mają stale być obecne w doświadczeniu egzystencjalnym współczesnych ludzi, a zwłaszcza Kaszubów, nawet jeśli żyją oni w świecie techniki, nadmiaru informacji i wśród niejednorodnych systemów wartości. Stanisław Pestka wskazywał, że w sytuacji dynamicznych przekształceń ekonomicznych, mentalnościowych oraz politycznych Kaszubi nie mogą być biernymi widzami. W losach Połabian powinni widzieć przykład, który może się również powtórzyć na początku XXI wieku. Nie warto według podmiotu wierszy sądzić, że zachodnioeuropejska większość ma kulturową rację, gdyż z punktu widzenia mniejszości przyniosła ona więcej przemocy aniżeli ładu. Owo krytyczne spojrzenie dotyczy nawet chrześcijaństwa, które w świecie wartości podmiotu liryki o Połabiu, mimo postaci świętych, imponującej architektury czy sprawnej administracji, nie jest najwyższym osiągnięciem człowieczeństwa. Kaszubi winni zresztą stale przewartościowywać swój stosunek także do Polaków, co pokazuje inna część tomu *Wieczórny widnik* zatytułowana *Wisłarzenie do Słowa (Dążenie do Słowa)*, w której odnaleźć można poetyckie komentarze do wydarzeń politycznych w Polsce początku i końca lat 80. XX wieku. Jest to ważne, ponieważ w ujęciu poety Kaszubi nie muszą ulegać postromantycznej i postmesjańskiej manii narodowej, jaka się czasami odzywa w życiu politycznym czy publicznym dzisiejszej Polski. Kaszubi powinni wreszcie być bardziej samokrytyczni. Nie doszłoby bowiem do zagłady Słowiańszczyzny, gdyby nie pobratymcze wojny, brak wspólnotowego celu i niekonsekwencja w działaniu. W realiach współczesności zapomnienie dziedzictwa przodków wywoła według Pestki jedynie wykozerzenie, zatrąę podmiotowego „ja” oraz tożsamościowe zniszczenie⁴⁰.

Pozostaje wszakże marzenie i nadzieja wyrażona w ostatnich wersach poematu o średniowiecznym Połabiu, że Kaszubi nie zapomną o ich własnym Duchu:

³⁹ Specyfikę tej problematyki w stosunku do tradycji polskiej wieloaspektowo omawiali np.: S. Pigoń, *Romantyczne marzenia o prakulturze*, [w:] idem, *Drzewiej i wczoraj. Wśród zagadnień kultury i literatury*, Kraków 1966; A. Witkowska, „Sławianie, my lubim sielanki...”, Warszawa 1972; J. Maślanka, *Literatura a dzieje bajeczne*, Warszawa 1984, s. 157–318.

⁴⁰ Podkreśla ów walor ideowo-moralistyczny E. Puzdrowski, *Poezja to nie tylko muszelka słowa*, [w:] J. Zbrzyca, *Wieczórny widnik*, op. cit., s. 164–168.

Wejce le, zdāti morsczim szarpawcã zôgle
 Nazôtñò berëją do rodnëch strądów.
 Dlô drëszëznów wëkrudowónëch klãskã
 Ta zémia je na pòdobã swiätégò kòlôcza.
 Wzãc z niégò bòdôjże ùlecënk pòchë
 Zawdë tak lubny pszënicowim bôgóm,
 Niche tej przëbôczò
 Ò niewidzalszich òd zòréneków makù⁴¹.

Bibliografia

- Bądkowski L., *O współczesnej literaturze kaszubsko-pomorskiej*, [w:] *Pomorze Gdańskie*, t. IV, *Literatura i język*, red. S. Gierszewski, Gdańsk 1967, s. 47–73.
- Bobrownicka M., *Narkotyk mitu. Szkice o świadomości narodowej i kulturowej Słowian Zachodnich i Południowych*, Kraków 1995.
- Bogusławski W., *Dzieje Słowiańszczyzny zachodnio-północnej*, Poznań 1900.
- Borzyszkowski J., *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk-Wejherowo 2002.
- Borzyszkowski J., *Hieronim Derdowski (1852–1902) – jego miejsce w dziejach ruchu kaszubsko-pomorskiego i współczesnej tradycji kulturowej regionu*, [w:] *O życiu i twórczości Hieronima Derdowskiego (1852–1902)*, zebrał, oprac. J. Borzyszkowski, Gdańsk-Wejherowo 2004, s. 24–64.
- Borzyszkowski J., *Rola Stanisława Pestki w ruchu kaszubsko-pomorskim*, [w:] *Z zaborskiego mactecznika. O Stanisławie Pestce – Janie Zbrzycy*, Gdańsk 2008, s. 69–96.
- Borzyszkowski J., *Wielkie Pomorze w poezji i pieśni Jana Trepczyka (1907–1989)*, [w:] *Wielkie Pomorze. Mit i literatura*, red. A. Kuik-Kalinowska, Słupsk-Gdańsk 2009, s. 151–160.
- Ceynowa J., Roppel L., Derc K., Bianga J., Szełka P., Schroeder F., *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*, oprac. i przyp. H. Makurat, wstęp J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, H. Makurat, Gdańsk 2015.
- Drzędźdon J., *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986.
- Foltyn R., *Retra. Święte miejsce Słowian na przestrzeni wieków*, [w:] *Geografia wyobrażona regionu. Literackie figury przestrzeni*, red. M. Mikołajczak, D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, Kraków 2014, s. 184–200.
- Fontes linguae Dravaenopolabicae minores et Chronica Venedica J. P. Schultzi*, Hrsg. J.P. Schultze, R. Olesch, Böhlau, Köln und Graz 1967.
- Janke S., *Derdowski*, Gdańsk 2002.
- Kalinowski D., *Arkona – od literackiego mitu ku antropologii kulturowej*, [w:] *Wielkie Pomorze. Mit i literatura*, red. A. Kuik-Kalinowska, Gdańsk-Słupsk 2009, s. 109–135.

⁴¹ J. Zbrzyca, *Wierzëska Pòlabiznë*, op. cit., s. 100–101. W moim tłumaczeniu:
 „Patrzcie tylko, wzdëte morskim szarpniëciem żagle
 Z powrotem kierują się ku domowym brzegom.
 Dla przyjaciół złamanych klëskã
 Ta ziemia jest na podobieństwo świętego kołacza.
 Wziąć z niego choćby trochę zapachu
 Zawsze tak miłego pszenicowym bogom;
 Niech ich dojrzą
 Mniej widzialnych od ziarenka maku”.

- Kalinowski D., *Brodziński skolonizowany?* [w:] *Romantyzm środkowoeuropejski w kontekście postkolonialnym*, cz. II, red. M. Kuziak, B. Maciejewski, Kraków 2016, s. 37–54.
- Kalinowski D., *Fabularyzacja mitu w twórczości Aleksandra Labudy*, [w:] *Aleksander Labuda. Życie. Literatura. Mit*, red. D. Kalinowski, Bolszewo 2013, s. 62–78.
- Kalinowski D., *Kaszubskie kompleksy kulturowe (z centrum i prowincją w tle)*, [w:] *Centra – peryferie w literaturze polskiej XX i XXI wieku*, red. W. Browarny, E. Rybicka, D. Lisak-Gębała, Kraków 2015, s. 259–273.
- Kalinowski D., *Literatura kaszubska w perspektywie postkolonialnej. Casus twórczości Floriana Ceynowy (cz. I)*, „Zeszyty Łużyckie” 2011 (2012), nr 45, s. 300–309.
- Kalinowski D., *Literatura kaszubska w perspektywie postkolonialnej. Casus twórczości Floriana Ceynowy (cz. II)*, „Zeszyty Łużyckie” 2012 (2013), nr 46, s. 135–144.
- Kalinowski D., *Mity fundacyjne w literaturze kaszubskiej*, [w:] *Geografia wyobrażona regionu. Literackie figury przestrzeni*, red. M. Mikołajczak, D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, Kraków 2014, s. 156–170.
- Kalinowski D., *Ziemia ojców. Pomorze zaodrzańskie w literaturze kaszubskiej*, „Porównania” 2013, nr 12, s. 193–208.
- Karnowski J., *Dr Florian Ceynowa*, oprac. i posł. J. Treder, Gdańsk 1997.
- Kasperski E., *Religijność a literatura romantyczna*, [w:] *Religie i religijność w literaturze i kulturze romantyzmu*, red. E. Kasperski, O. Kryszowski, Warszawa 2008, s. 105–123.
- Kisielewski J., *Ziemia gromadzi prochy*, Warszawa 1933.
- Kluge F., *Obraz Niemca w powieści kaszubskiej*, [w:] *Życie i twórczość Aleksandra Majkowskiego*, red. J. Borzyszkowski, Wejherowo 1997, s. 147–160.
- Kłoczowski J., *Młodsza Europa. Europa Środkowo-Wschodnia w kręgu cywilizacji chrześcijańskiej średniowiecza*, Warszawa 2003.
- Kowalik A., *Kosmologia dawnych Słowian. Prolegomena do teologii politycznej dawnych Słowian*, Kraków 2004.
- Kuik-Kalinowska A., *Hieronim Derdowski – inspirator literatury kaszubskiej*, [w:] A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, *Od Smętka do Stolema. Studia o literaturze Kaszub*, Słupsk-Gdańsk 2009, s. 111–128.
- Kuik-Kalinowska A., *Tatczężna. Literackie obrazy przestrzeni Kaszub*, Słupsk-Gdańsk 2011, s. 17–22.
- Labuda A., *Bógowie i dēchē naj przodków (przełożeni do kaszëbszczi mitologii)*, Bolszewo 2011.
- Labuda G., „Sprawa kaszubska” w perspektywie historii oraz Podłoże polityczne dyskusji nad autonomią języka kaszubskiego na przełomie XIX/XX stulecia, [w:] G. Labuda, *Kaszubi i ich dzieje*, Gdańsk 1996, s. 23–40, 265–284.
- Labuda G., *Ibrahim ibn Jakub. Najstarsza relacja o Polsce w nowym wydaniu*, „Roczniki Historyczne” 1947, s. 100–181.
- Labuda G., *Słowiańszczyzna pierwotna. Wybór tekstów*, Warszawa 1954.
- Labuda G., *Słowiańszczyzna starożytna i wczesnośredniowieczna*, Poznań 1999.
- Labuda G., *Zapiski kaszubskie, pomorskie i morskie*, Gdańsk 2000.
- Lelewel J., *Cześć bałwochwalcza Sławian i Polski*, Poznań 1857.
- Linkner T., *Heroiczna biografia Remusa*, Gdańsk 1996.
- Linkner T., *Słowiańskie bogi i demony. Z rękopisu Bronisława Trentowskiego*, Gdańsk 1998.
- Linkner T., *Z literatury Młodokaszubów. Aleksander Majkowski. Studia i szkice*, Kościerzyna 2013, s. 56–87.
- Majkowski A., *Historia Kaszubów*, Gdynia 1938 [wydanie współczesne: Gdańsk 1991].
- Majkowski A., Karnowski J., Heyke L., *Liryka młodokaszubów*, oprac. J. Borzyszkowski, H. Makurat, A. Kuik-Kalinowska, Gdańsk 2012.
- Majkowski A., *Žěcé i przigodě Remusa. Zvjercadlo kaszubskji*, oprac. i przyp. J. Treder; wstęp J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, Gdańsk 2010.

- Manifesty romantyzmu*, oprac. A. Kowalczykowa, Warszawa 1975.
- Maślanka J., *Literatura a dzieje bajeczne*, Warszawa 1984.
- Neureiter F., *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Boduszyńska-Borowikowa, Gdańsk 1982.
- Obracht-Prondzyński C., *Jan Karnowski (1886–1939). Pisarz, polityk i kaszubsko-pomorski działacz regionalny*, Gdańsk 1999.
- Obracht-Prondzyński C., *Niemcy widziani oczyma Kaszubów*, [w:] C. Obracht-Prondzyński, *W kręgu problematyki kaszubsko-pomorskiej. Studia i szkice*, Gdańsk 2003, s. 37–53.
- Osięgłowski J., *Wyspa słowiańskich bogów*, Warszawa 1971.
- Pawelec T., *Dzieje i nieświadomość. Założenia teoretyczne i praktyka badawcza psychohistorii*, Katowice 2004.
- Pieróg I., *Florian Stanisław Ceynowa. Życie i działalność*, Toruń 2009.
- Pigoń S., *Romantyczne marzenia o prakulturze*, [w:] S. Pigoń, *Drzewiej i wczoraj. Wśród zagadnień kultury i literatury*, Kraków 1966.
- Przybylski R., *Homilie na Ewangelię dzieciństwa. Szkice z teologii biblijnej malarzy i poetów*, Paryż 1999.
- Putna M.C., *Slávy dcera. Překlad a výklad „Slávy dcery” z panslavistického mýtu do kulturní historie*, Praha 2014.
- Puzdrowski E., *Poezja to nie tylko muszelka słowa*, [w:] J. Zbrzyca, *Wieczórny widnik*, Gdańsk 2002, s. 164–168.
- Ricoeur P., *Pamięć, historia, zapomnienie*, przeł. J. Margański, Kraków 2006.
- Rompski J., *Wzénik Arkónë, Tragediö w 4 aktach*, [w:] J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, oprac. A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo-Gdańsk 2009, s. 173–232.
- Rudaś-Grodzka M., *Sfinks słowiański i mumia polska*, Warszawa 2013.
- Samp J., *Literatura kaszubska*, [w:] *Pomorze – mała ojczyzna Kaszubów (Historia i współczesność) / Kaschubisch – Pommersche Heimat (Geschichte und Gegenwart)*, red. J. Borzyszkowski, D. Albrecht, Gdańsk-Lubeka 2000, s. 653.
- Samp J., *Oblicza pisarstwa poety z Wielka*, [w:] H.J. Derdowski, *Ó panu Czôrlńszczim, co do Pùcka pò sècë jachòł*, oprac. J. Samp, J. Treder, E. Gołąbek, Gdańsk 2007, s. 5–36.
- Samp J., *Smętek. Studium kreacji literackich*, Gdańsk 1984.
- Schodzińska J., *Franciszek Sędzicki (1882–1957). Działacz narodowy, regionalista i poeta kaszubski*, Gdańsk-Wejherowo 2003.
- Skrok Z., *Słowiańska moc, czyli o niezwykłym wkroczeniu naszych przodków na europejską arenę*, Warszawa 2006.
- Smith A.D., *Etniczne źródła narodów*, przeł. M. Głowacka-Grajper, Kraków 2009.
- Tradycja wynaleziona*, red. E. Hobsbawm, T. Ranger, przeł. M. i F. Godyń, Kraków 2008.
- Trepczyk J., Labuda A., Rompski J., Bieszk S., Grucza F., Marszałkowski F., *Poezja zrzeszyńców*, oprac. H. Makurat, wstępy J. Borzyszkowski, D. Kalinowski, Gdańsk 2013.
- Turasiewicz A., *Dzieje polityczne Obodrzyków od IX wieku do utraty niepodległości w latach 1160–1164*, Warszawa 2004.
- Widajewicz J., *Studia nad relacją o Słowianach Ibrahima ibn Jakuba*, „Rocznik Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczno-Historyczny”, t. 71, Kraków 1946.
- Witkowska A., „*Ja, głupi Słowianin*”, Kraków 1980.
- Witkowska A., „*Sławianie, my lubim sielanki...*”, Warszawa 1972.
- Zbrzyca J. (S. Pestka), *Południca*, Gdańsk 1976.
- Zbrzyca J., *Wieczórny widnik*, Gdańsk 2002.
- Zbrzyca J., *Wizrë ë duchë*, Gdańsk 1986.

Źródła do kaszubsko-polskich aspektów dziejów Pomorza Zachodniego do roku 1945, red. B. Wachowiak, Poznań-Gdańsk 2006 [t. I, *Pomorze Zachodnie pod rządami książąt plemiennych i władców z dynastii Gryfitów (990–1121–1637–1648/1653)*, wydał Z. Szultka].
Życie i dzieła Floriana Ceynowy (1817–1881), red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2012.

Daniel Kalinowski

**Zbrzyca: a tributary of the Elbe?
On Kashubian-Polabian motifs and cultural pressure in Stanisław Pestka's
(Jan Zbrzyca's) poetry**

Summary

This article deals with the images of Slavic cultural space in north-western Europe presented in Stanisław Pestka's works written in the Kashubian language. His poetic descriptions, reflect the profound relations between Kashubian tradition and north-western Slavic culture. They mainly present the struggle for cultural identity, similar in both cultures. In contemporary Europe, both Kashubs and Polabs are minorities facing the threat of extinction, subjected to numerous factors of acculturation and assimilation. The only chance for the salvation of the Kashubs is to counteract the cultural processes which resulted in the cultural dependence of the Slavic inhabitants of Lusatia, Mecklenburg and Pomerania on militarily and economically stronger neighbours.

Keywords: Kashubian literature, imaginary geography, postcolonial studies, post-dependence studies, Stanisław Pestka